

Bohuslänska Dialekten I

Bohusläns språkhistoria sträcker sig över flera tusen år, och regionens språkliga utveckling har påverkats av både interna och externa faktorer. Här är en översikt över Bohusläns språkhistoria från järnålder till nutid:

1. Järnåldern (ca 500 f.Kr. – 1050 e.Kr.)

Under järnåldern var Bohuslän en del av ett större germanskt språkområde. De människor som bodde i området talade ett germanskt språk, troligtvis ett fornnordiskt språk som till-hörde den västnordiska grenen, vilket var förfäder till de nordiska språken. Detta språk utvecklades genom tid till det vi känner som äldre fornsvenska under medeltiden. Det finns få skriftliga källor från denna period, men språkliga lämningar i form av runinskrifter ger viss information om språket och kulturen.

2. Medeltiden (1050–1523)

Under medeltiden var Bohuslän en del av det norska riket (från 1100-talet fram till 1658), vilket hade stor påverkan på språket. Norska, särskilt det norska dialektområdet kring Bohuslän, hade ett starkt inflytande på språket i regionen. Under denna period talade man äldre fornsvenska, som gradvis utvecklades till en mer distinkt svenska och norska under denna tid.

- **Språklig utveckling:** Under medeltiden började svenska och norska att divergera mer klart från det gemensamma fornnordiska språket. Men eftersom Bohuslän var under norskt styre, talades en variant av norska som delade mycket gemensamt med den äldre formen av svenska.

3. Tidig modern tid (1523–1800)

Bohuslän blev en del av Sverige 1658 genom freden i Roskilde, vilket markerade en övergång från norska till svenska som det dominerande språket. Under denna period började svenskan att etablera sig mer i Bohuslän, även om norska dialektala inslag fortfarande var vanliga. De språkbrukande i Bohuslän var då en blandning av det svenska riket och de dialektala dragen från Norge.

- **Svenska språket:** Under 1600- och 1700-talet började den svenska staten och centralmakten att mer aktivt påverka språket, både genom skrift och utbildning. Det svenska skriftspråket började ta form och spridas via biblar och officiella handlingar.

4. 1800-tal och industrialisering

Under 1800-talet blev standardiseringen av det svenska språket allt viktigare, och det svenska språket spreds genom utbildning, litteratur och media. I Bohuslän, som låg nära den norska gränsen, talades fortfarande norska dialekter, och många boende i Bohuslän hade starka kulturella och språkliga band till Norge. Dessa dialekter var också påverkade av dansk-norska och senare svenska språkstrukturer.

5. Nutid (1900-tal till idag)

I dag är svenska det dominerande språket i Bohuslän, men regionen har en rik dialektal tradition som lever kvar, särskilt i de mindre samhällena. Bohuslänska dialekter är en del av den västsvenska dialektgruppen, och de har ofta drag från både norska och svenska språken. Dialekterna i Bohuslän skiljer sig något mellan olika delar av länet.

- **Dialekter:** De västsvenska dialekterna har starka inslag av gammal-svenska och äldre nordiska språkdrag. De bohuslänska dialekterna innehåller också ord och uttal som kan härledas till norska och danska, vilket beror på de långvariga kontakterna med Norge. Dialekterna kan variera en hel del beroende på var i Bohuslän man befinner sig, från kusten till inlandet.
- **Språk och kultur:** Idag är de bohuslänska dialekterna fortfarande levande i många samhällen, men det finns också en tendens till att standard-svenska används mer i officiella sammanhang och i media. Även om dialekterna har förändrats, kan de fortfarande kännas igen av äldre generationer.

Sammanfattning

Bohusläns språkhistoria är präglad av regionens geografiska och politiska läge. Från att ha varit en del av det norska riket på medeltiden och under tidig modern tid, har språket genomgått en övergång till svenska. Trots denna övergång har de bohuslänska dialekterna bevarat många element från både norska och svenska och är en viktig del av regionens kulturella och språkliga arv.

Bohuslänska Dialekten II

Dialektala skillnader

Bohusläns dialekter har utvecklats i ett landskap där geografiska och historiska faktorer har haft stor påverkan på språket. Eftersom Bohuslän historiskt sett har varit en gräns-region mellan Sverige och Norge, har dialekterna här påverkats av båda länderna, vilket gör dem unika och särskilt intressanta att studera. Här följer en beskrivning av dialektala skillnader inom Bohuslän.

1. Geografisk indelning av dialekterna i Bohuslän

Dialekterna i Bohuslän delas ofta in i två huvudområden: en kustdialekt och en inlandsdialekt. Det finns dock ytterligare regionala variationer beroende på ort och by. Kustens dialekter har ofta varit mer utsatta för påverkan från Norge och Danmark, medan inlandet har behållit drag av äldre svenska dialekter.

Kustdialekter

Kustdialekterna i Bohuslän är starkt präglade av det historiska sambandet med Norge. Eftersom Bohuslän var en del av det norska riket fram till 1658, har de bohuslänska dialekterna längs kusten många gemensamma drag med norska dialekter.

Fonetiska drag: Kustdialekterna har ett uttal som påminner om det som förekommer på den norska sidan av gränsen. Bland annat är det vanligt med det norska å-ljudet, vilket i svenska dialekter ofta uttalas som ett långt o-ljud

Ord och uttryck: Det finns många lånord från norska, som i vissa fall skiljer sig från det svenska språket. Exempel på detta är ord som används för vardagliga saker, exempelvis stänga (som betyder "att stänga" på svenska) och kasta (på norska, men kan ha en annan betydelse i svenska dialekter).

Kustens dialekter har också behållit ett visst antal gamla språkliga drag som inte längre är så vanliga i andra delar av Sverige.

Inlandsdialekter

Dialekterna i Bohusläns inland är mer liknande de dialekter som talas längre in i Västra Götaland och Dalsland. Här har de svenska dialekterna stått för ett starkare inflytande, och den norska påverkan är inte lika framträdande som på kusten.

Fonetiska drag: I inlandet talas ofta en mer "svensk" form av dialekt med betoning på ordets sista stavelser, vilket skiljer sig från det norska uttalet där tonvikten ofta ligger på första stavelsen.

Grammatik och ord: Inlandets dialekter har bibehållit vissa äldre svenska grammatiska former, exempelvis i användningen av gamla verbböjningar. Här finns också uttryck och ordval som inte är lika vanliga på kusten.

2. Dialektala drag och skillnader inom landskapet

Bohuslän är ett relativt litet landskap, men dialekterna skiljer sig ändå ganska mycket beroende på vilken del av landskapet man befinner sig i. De viktigaste dialektala skillnaderna kan ses i följande områden:

Södra Bohuslän

I den södra delen av Bohuslän, nära gränsen till Halland, är dialekterna tydligt påverkade av de västsvenska dialekterna och har mindre inslag av norska. Här talas en variant av den västsvenska dialekten med drag från både den halländska och västgötska dialekten.

Fonetiska drag: Ljudet ä är vanligt förekommande och uttalas ofta som ett öppet e, exempelvis i ord som "bär" eller "här".

Ord och uttryck: I södra Bohuslän är det vanligare att använda mer "svenska" ord som inte har den norska influensen som i de mer kustnära områdena.

Mellersta Bohuslän

I mellersta Bohuslän, där städer som Uddevalla och Ljungskile ligger, kan man höra dialekter som har både kustdrag och inlandspåverkan. Här har dialekterna oftare både inslag från de norska och västsvenska språkområdena.

Fonetiska drag: Här finns många orter där ett "mjukt" uttal av r-ljudet är vanligt, vilket påminner om det norska r-ljudet.

Ord och uttryck: Ord som ofta används i mellersta Bohuslän har drag av både svenska och norska termer. Bland annat används ord som då (istället för "den där" i andra svenska dialekter), vilket är typiskt för de dialekter som påverkas av norskan.

Norra Bohuslän

I norra Bohuslän, särskilt i de områden som ligger nära norska gränsen som exempelvis Strömstad och Tanumshede, är dialekterna mest påverkade av norska och det finns flera specifika drag som gör att dialekten här kan liknas vid de norska.

Fonetiska drag: Uttalet av r är här mycket tydligare och rullande, och man kan ofta höra en mer distinkt användning av vissa vokaler som påminner om det norska språket.

Ord och uttryck: Det finns många exempel på norska lånord som är vanligt förekommande här, exempelvis pølse (korv) och kjapp (snabb).

3. Dialekternas förändring i nutid

I takt med att standardiseringen av svenska språket genom skolor, media och andra moderna influenser har ökat, har dialekterna i Bohuslän, som i övriga Sverige, genomgått förändringar. Många yngre människor talar idag en mer standardiserad form av svenska, även om dialekterna fortfarande lever kvar i familjer och mindre samhällen.

Sammanfattning

Bohusläns dialekter är ett resultat av både geografiska och historiska faktorer, där närheten till Norge har haft stor inverkan på särskilt kustens språkbruk. Det finns tydliga dialektala skillnader mellan den sydliga, den centrala och den norra delen av Bohuslän. Kustdialekterna har starka norska influenser, medan inlandets dialekter mer påminner om västsvenska dialekter. Det är också tydligt att dialekterna har bevarat många gamla språkliga drag som gör dem särskilt intressanta för den som studerar svenska språkets utveckling.

Tanum - Tanumshede

Ortsnamnet Tanum

Tanums kommun har fått namn efter Tanums socken. Namnet skrevs 1317 Tuneims sokn. Socknen har i sin tur fått namn av byn kring kyrkan, Tuneim. Förledet tun är fornordiska och betyder inhägnad. Till utvecklingen av tun till tan finns paralleller i andra norska ortnamn. Efterledet är hem, som betyder boplatz eller gård och som senare försvagats till um.

Ortsnamnet Tanumshede

Tanumshede hette ursprungligen Hede. Hede var en liten by vid tingsstället strax norr om sockenkyrkan. 1391 skrivs namnet Hæaedi, dativformen av ordet hed. År 1861 öppnades en poststation i byn, stationen fick namnet Hede. Förväxlingar gjorde att namnet år 1870 ändrades till Tanum. Ytterligare en namnändring år 1903 gav poststationen och därmed orten dess nuvarande namn: Tanumshede.

Topografi och hydrografi

Berggrunden består i öster, mot Dalsland, av gnejs. Några mil från kusten ersätts gnejsen av granit, Bohusgranit. Längs kusten och en bit ut i skärgården övergår graniten åter i gnejsartade bergarter. I övergångszonerna mellan gnejs och granit kan man hitta stora gnejsstycken omgivna av granit. Ute längs den kala kusten är det de av inlands-isarna finslipade granitklipporna som är de finaste badhällarna.

Berggrunden har under historien varit utsatt för kraftiga horisontella tryck med två huvudriktningar. Trycken har givit upphov till sprickor i berggrunden. Ett sprick-system går i nord-sydlig riktning ett i nordostlig-sydvästlig riktning. Under nedisnings-perioder har bergmaterial ryckts loss i försvagningarna och givit upphov till de kors-ande dalsystemen. Ute vid kusten är dalgångarna vattenfyllda fjordar. I områden där spricksystem korsas uppstår slättområden, till exempel Gerumslätten (Tanumslätten) söder om Tanumshede.

En kraftig nord-sydlig sprickbildning finns en bit utanför ytterskärgården, passerar innanför Väderöarna och fortsätter norrut innanför Kosteröarna, där största djupet är 240 meter. Sedan fortsätter sprickan in på norskt vatten för att därefter ansluta till Norska rännan. Djuprännan ger Koster- och Väderöfjorden förbindelse med djuphavet.

När den en senaste inlandsisen lämnade området fanns strandlinjen nästan 170 meter högre upp än i dag. Senare, då isen dragit sig tillbaka, höjde sig landet och utsattes för vågornas krafter. Allt löst material transporterades ner i dalbottnarna, grovt material avlagrades vid bergens fötter medan det finare avsattes som lera längre ut. Den med kalkskal uppblandade lera är i dag bördiga åkerjordar. Bergsområden som ligger ovanför högsta kustlinjen är täckta av ett lager morängrus.

Det är svårt att historiskt beräkna hur snabb landhöjningen varit under olika perioder. Men grovt sett kan man anta att i norra Bohuslän fanns kustlinjen när inlandsisen just dragit sig tillbaka, för ca 12 500 år sedan, cirka 170 meter ovanför nuvarande strandlinje. För 2 000 år sedan låg den cirka 9 meter högre än nu och för 1 000 år sedan 4,5 meter högre.

I dag anses landhöjningen i norra Bohuslän vara cirka fyra millimeter per år. Vilka effekter på strandlinjens läge klimatförändringarna kommer att få vet vi inte i dag.

Kulturarvet

Äldre historia

Området har varit bebott sedan lång tid tillbaka. Runt orten har ett stort antal hällristningar från bronsåldern hittats. Inom tätorten finns ett gravfält från järnåldern och strax utanför några gravhögar från bronsåldern.

Cirka tre kilometer norr om orten Tanumshede ligger gården Håkeby. Den omnämns av Snorre Sturlasson i Heimskringla. Han skriver att den norske kungen Olav Kyrre dog av sjukdom här 1093. Detta antyder att det på den tiden låg en kungsgård här. Platsen kan möjligen ha varit ett lokalt politiskt maktcentrum redan på järnåldern.

Området blev under medeltiden en knutpunkt där Kungsvägen mellan Oslo och Köpenhamn korsade en annan väg som löpte mellan kusten och inlandet. Dagens Tanumshede växte sedan fram ur kyrkbyn Vinbäck och bebyggelsen runt tingsplatsen och gästgiveriet vid Hede.

Hällristningar

Världsarvet Tanums hällristningar firar sitt 30-årsjubileum! Det cirka 41 km² stora hällristningsområdet i Tanum listades på UNESCO:s världsarvslista 1994.

Tanum har ett av Sveriges märkligaste fornlämningsområden, hällristningsområdet i Tanum, med bland annat hällristningar från bronsåldern omkring Tanumshede (som blev världsarv 1994) och ett gravfält från romersk järnålder. Hällristningarna finns på många olika hällar. Totalt cirka 6 000 figurer och 10 000 skålgropar har påträffats men nya fynd görs ständigt. Vanligast är skeppsfigurer (cirka 2 700), människo- och djurfigurer samt symboler som hjulkors och fotsulor. I området finns Vitlycke museum som är ett informationscentrum för hela världsarvsområdet.

Ett annat märkligt fornlämningsområde är Greby gravfält. De 200 gravarna är daterade till järnåldern och inkluderar många resta stenar som kröner gravhögarna.

Vitlyckehällen

Här finns runt 500 enskilda bilder inhuggna från hela den period man gör hällristningar i Bohuslän, från 1700 f.Kr. till 300 f.Kr. Förutom den stora hällristningen finns det fyra mindre hällar som binds samman av en stig på ungefär 500 meter. På toppen av berget ovanför Vitlyckehällen ligger två gravrösen från äldre bronsålder, med en ståtlig utsikt över Tanumsslätten och världsarvsområdet.

Brudparet

Scenen som kallas för Brudparet består av en man och en kvinna som står tätt tillsammans med ytterligare en man som står med höjd yxa till vänster om de två. Kanske är detta en bild av ett rituellt förhistoriskt bröllop som man höll varje vår för att locka till goda skördar och välmående boskap. Mannen med yxan till vänster skulle då kunna vara en rituell ledare som genomför ceremonin och välsignar paret med sin yxa.

En resa till dödsriket?

Kvinnor är inte speciellt vanliga på våra hällristningar, men vid Vitlycke är vi begåvade med två; förutom ena halvan av Brudparet finns det på mitten av hällen en bild av en kvinna som sitter på huk. Till vänster om kvinnan ligger det en man som kanske är död. Mannens ben går in i en ristning av en båt. Kanske är det en beskrivning av färden till dödsriket vi ser här. Idén att resa över vattnet finns i många förhistoriska religioner, den grekiska mytologin är ett bra exempel där de döda åker färja över floden Styx för att komma till dödsriket.

Hällristningar vid Fossum

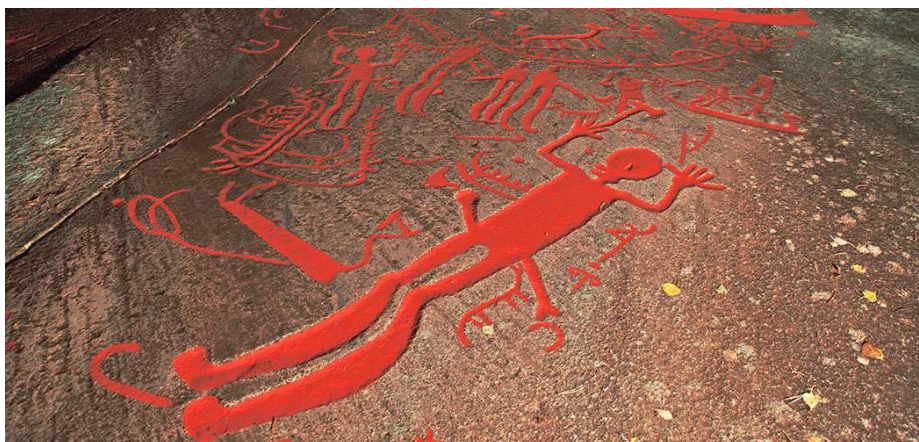
Hällristningsfältet ligger strax intill landsvägen 163 några kilometer öster om Tanums kyrka. På denna häll finns olika, vackert framställda motiv såsom jaktscener, lurblåsare, skepps- och djurbilder. En stor mängd män med för bronsåldern karakteristiska yxor, pilbågar och svärd är spridda över hela hällen. Skeppen ligger karaktäristiskt samlade i grupper under varandra. Med streck har man markerat antalet män ombord på skeppen.

Hällristningar Brastad

I Backa i Brastad finns några av världens mest kända hällristningar, dessa har diskuterats av arkeologer i nästan 200 år. Här i Backa finns det ett tiotal stora hällar och mängder av mindre. Eftersom alla ligger längs en gammal bygdeväg har den länge kallats för den "Heliga vägen" av arkeologer.

Den mest berömda hällristningen kallas Skomakaren, en 155 cm hög yxbeväpnad jätte. Skomakaren upptäcktes redan 1627 och är den första avbildade hällristningen. Den stora jätten tolkas av många som den nordiska guden Tor med sin magiska hammare.

Fjällbacka

Mitt i Fjällbacka ligger det 74 meter höga Vetteberget. Genom berget går Kungsklyftan, tidigare kallad Ramneklovan (Korpklyftan). Klyftan fick sitt namn efter att Oscar II år 1886 besökte Fjällbacka. Det gamla Fjällbacka vänder sig, som många andra bohuslänska kustsamhällen, hukande nedanför bergen mot havet.

Det nya Fjällbacka ligger på åkrarna in mot land och uppe på bergen. Utanför kusten ligger Fjällbacka skärgård och allra längst ut i väster ligger Väderöarna. I Fjällbacka ligger Sjöräddningssällskapets Räddningsstation Fjällbacka.

Historia

Fjällbacka omnämns första gången 1617 som Fieldbacke. Namnet innehåller fjäll i betydelsen högt (brant) berg, det vill säga Vetteberget. Efterledet är en form av backe.

Under de följande seklen växte fiskeläget i samband med sillperioder. År 1742 besökte Pehr Kalm Fjällbacka och nertecknade då berättelsen om Gudmundsskäret, som ligger strax väster om Fjällbacka. Sillsalterier och trankokerier växte upp i området. Ackumulerade förmögenheter från fiske och fiskfrakter under sillperioderna gjorde att rederi-verksamheten växte under andra halvan av 1800-talet. På 1840-talet omnämns Fjällbacka som ett av Bohuslän livligaste fiskelägen. På 1860-talet fanns ett 50-tal skutskeppare, ca 20 medelstora fraktfartyg, 165 lotsar och sjömän samt drygt 100 fiskare i samhället.

Den 12 maj 1928 vid 18-tiden uppstod en stor brand i Fjällbacka, och 22 boningshus ödelades och värden för 300 000 kronor gick till spillo samt 78 personer blev hemlösa. Genom dynamitsprängningar som rörde en brandgata lyckades man begränsa elden. Brandmän från Grebbestad, Strömstad och Uddevalla deltog i släckningsarbetet. Området från och med nuvarande Brandparken och fram till gamla telegrafstationen mer eller mindre utplånades. Brandkåren hade stora problem att komma till eldplatsen från söder. Som ett resultat av detta beslutades att bygga en ringväg runt Vetteberget. Vägen heter idag Föreningsgatan.

Fjällbacka var och är belägen i Kville socken och ingick efter kommunreformen 1862 i Kville landskommun. I denna inrättades för orten 28 juli 1888 Fjällbacka municipal-samhälle som sedan upplöstes 31 december 1964.

Näringsliv

På 1840-talet grundade sjökaptenen och salteriägaren Gustav Andersson ett nytt sätt att lägga in skarpsillen under namnet "Fjellbacka-ansjovis". Ansjovisreceptet vann stora framgångar runt om i världen 1860–1880 på diverse utställningar och placerade Fjällbacka på den kulinariska kartan. Ända in på 1960-talet fanns tillverkning av sillkonserver i Fjällbacka. Detta skedde från 1922 på Dorthés konserverfabrik och senare även på Richters fabrik med varumärket Överste Sill. Fabriken eldhärjades ca 1965 men återuppbyggdes. Fjällbacka är en av de äldsta orterna för sommarturism på Väst-kusten.

Turismen är i dag tillsammans med plastindustri (Tetra Pak, f.d. Järund Inventing) och lokalt hantverk de största näringarna.

Fjällbacka i kulturen

Skådespelerskan Ingrid Bergman besökte ofta Fjällbacka och bodde från 1958 i många somrar på Dannholmen i yttersta skärgården väster om Fjällbacka. Efter hennes död 1982 spreds hennes aska i havet kring ön. En staty har rests på torget. För att hedra hennes minne döptes torget om till Ingrid Bergmans torg.

I början av 70-talet spelades TV-serien Ett köpmanshus i skärgården in i Fjällbacka.

Några scener ur filmen Ronja Rövardotter är inspelade i Kungsklyftan/Ramneklovan. I filmen kallas den för Vargklämman.

Camilla Läckbergs deckare utspelar sig i Fjällbacka, där författaren är född och uppväxt. På Stensholmen i Fjällbacka skärgård ligger den tyske författaren Johann Wilhelm Kinau (alias Gorch Fock) begravd på en krigskyrkogård som är från perioden första världskriget.